

- управління (далі – ЦДАВОВУ).– Ф. 27. – Оп. 19. – Спр. 235.
9. ЦДАВОВУ.– Ф. 27. – Оп. 19. – Спр. 237.
10. ЦДАГОУ.– Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 2441.
11. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 4419. – Оп. 1. – Спр. 283.
12. ДАДО.– Ф. 4419. – Оп. 1. – Спр. 283.
13. ДАДО.– Ф. 4419. – Оп. 1. – Спр. 545.
14. ЦДАВОВУ.– Ф. 27. – Оп. 19. – Спр. 991.
15. Російський державний архів економіки.– Ф. 7486. – Оп. 18. – Спр. 3184.
16. ЦДАГОУ.– Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 924.

Я.А. Федоренко

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В ПЕРІОД ХРУЩОВСЬКОЇ „ВІДЛИГИ”

Традиційна обрядовість – складова української духовної культури. Її вивчення є актуальним, зважаючи на сучасний національний ренесанс. Крім того, звернення до цієї теми має і об'єктивно-науковий характер. Як відомо, більшовики негативно ставилися до всього того, що уособлювало „старий світ”. Не стала винятком і традиційна обрядовість українців, яка, незважаючи на чисельні експерименти, змогла зберегтися, пристосувавшись до тих чи інших умов, зазнавши трансформації. Відбулося формування і радянської обрядовості, найцікавішим етапом її становлення та існування є період „відлиги”. Огляд історіографії засвідчує, що спеціально обрана нами тема не вивчалася. Окремі фрагменти відображено у роботах Т.Д. Гірника, О.Ф. Кувеньової, Е.В. Нагірняка. Автор статті ставить за мету розкрити трансформацію традиційної обрядовості у період хрущовської „відлиги”. Об'єкт вивчення – традиційна обрядовість, предмет – її трансформація в окреслений період.

На початку 60-х років радянські владні структури дійшли висновку, що з релігією можна боротися не лише шляхом закриття храмів, утисками духовенства, високими податками, а і запровадженням у побуті людей безрелігійних громадських обрядів. Як вважали партійні чиновники, багато релігійних обрядів розраховані на молодь, дітей. Дитячу уяву, їхню психіку вражала, на їхню думку, ефектна обстановка церкви або молільного дому [1,38].

На проведеній за ініціативи ЦК КПРС у лютому 1962 року Всесоюзній конференції з проблем науково-атеїстичної пропаганди окреслилася думка, що релігійні звичаї та традиції слід витіснити новими святами і ритуалами для задоволення естетичних та емоційних потреб віруючих. Незабаром з'явилися відповідні партійні документи. Так, у постанові ЦК КП України „Про стан та заходи поліпшення науково-атеїстичного виховання трудящих в Українській РСР” від 9 жовтня 1962 року партійним та радянським органам пропонувалося створити у містах та селах будинки для урочистої реєстрації шлюбів, систематично займатися питанням запровадження нових обрядів [2, 52]. Саме на них покладалася відповідальність за узагальнення досвіду впровадження в побут нових обрядів.

У багатьох областях республіки до справи місцеве керівництво підійшло неформально, що дозволяло людям урочисто відзначати пам'ятні для них події. В той же час це викликало непорозуміння, різке

протиставлення релігійної та громадянської обрядовості, утиски за місцем роботи чи навчання тих, хто брав участь у релігійних обрядах. Свободи, як такої, практично не було.

Введення нових обрядів торкнулося і українського села. Так, владою було схвалено рішення не відзначати так званих храмових свят – дня вшанування певного святого, на честь якого побудована церква чи її престоли і який вважався „небесним покровителем села”. Замість „храмів” почали відзначатися місцеві колгоспні свята: механізатора, дата заснування колгоспу, день колективного відпочинку тощо [3, 6].

Досить популярними стали трудові свята, проведенням яких влада намагалася зменшити вплив релігійних або взагалі замінити їх. Це насамперед свято посвячення у хлібороби, вшанування передовиків виробництва, врожаю, серпа і молота [4, 30]. Останнє вважалося святом взаємодії робітників і селян. У Донбасі та Львівсько-Волинському вугільних басейнах урочистою формою цього свята стало вручення сільським працівникам шахтарської лампочки, а робітникам – снопа пшениці або каравая хліба [5,41].

Обов'язковими для святкування залишалися Перше травня, річниця Великого Жовтня, День Радянської Конституції та Радянської Армії, День Перемоги, 8 березня та інші.

На селі найстійкішими виявились обряди, пов'язані з весіллям, хоча їх система спростилася і скоротилася [6, 687]. В цей час у селах широко побутує народне весілля. Для нього характерне переплетіння старих народних традицій з новими. Як відомо, традиційне весілля складалося з декількох частин, кожна з яких мала певний зміст і значення: сватання, заручини, дівич вечір, гільце, коровай, власне весілля, перезва.

На початку 1960-х років став популярним ритуал комсомольського весілля. Оформлювався шлюб у палаці одруження, клубі чи сільській раді, в так званій кімнаті щастя. Приміщення клубу прикрашалася гаслами „Ласкаво просимо, дорогі друзі”, „Міцна сім'я – міцна держава”. Зал клубу вбиралася по-святковому, на сцені стіл для реєстрації, стільці для молодят та їхніх родичів, стіл із шампанським і фруктами. Біля клубу весільний поїзд зустрічав голова колгоспу чи голова селищної ради [8,29].

Після реєстрації молодих зустрічали батьки з хлібом та сіллю на вишиваному рушникові. Потім молодий заводив молоду за святково накритий стіл. Біля них сідали батьки, представники комсомолу, керівники підприємства, установи чи колгоспу.

Ще однією традиційною церемонією на весіллі стало дарування молодим. Подарунки вручали від підприємства, колгоспу, рідних, знайомих і друзів, розкладаючи їх на розгляд всіх присутніх. Часто подарунками ставали виготовлені друзями власноруч побутові речі. В цей час стало вже популярною традицією фотографуватися під час реєстрації шлюбу, за весільним столом, при даруванні та під час інших весільних заходів. Наприкінці весілля молодого і молоду з „комсомольським приданним” у супроводі батьків відвозили до їхнього майбутнього місця проживання [7, 37].

По-новому стали відзначати день новонародженого або родини. Так, наприклад, у селі Веснянки Хмельницької області реєстрація народження відбувалася у святковій обстановці в клубі

в присутності партійних структур села. На Хмельниччині зберігся обряд ожитнювання після того, як дитині давали ім'я, на сцену виходив хоро-вод дівчат, в центрі якого – мати новонародженого. Вона тримала в руках тарілку, на якій лежали пучечки з жита та квітів – символ життя, добробуту, радощів, потім вона роздавала їх присутнім, а ті висловлювали свої побажання новонародженій дитині та її батькам, обдаровуючи їх.

На Житомирщині також існував цей звичай, але в іншій формі. Батькам вручали символічні букети квітів: якщо народилась дівчинка – калину (краса), якщо хлопчик – дубові листочки (міць), а також жито [9, 16].

Досить поширеними стали іменини – річниця з дня народження дитини, а також круглі дати дорослих: двадцятип'ятиріччя, п'ятдесятиріччя тощо.

Влада популяризувала і урочисте відзначення проведів у армію, священного обов'язку кожного юнака. У них збереглися традиційні риси: влаштування проведів сім'єю, певне розміщення гостей за столом, звичай дарування (подарунок вручався після частування вином, поставленим на миску з зерном), перев'язування новобранця червоною стрічкою тощо. До традиційної частини тепер додавалася неодмінна громадська: у сільському клубі влаштовувався концерт, для якого були характерними виступи представників громадських організацій [7, 40].

Шкільні свята також набули нового значення. Особливо популярними стали перший і останній дзвінок, день букваря, шкільний день урожаю, відкриття піонерського літа, свято дружби, день повноліття, випускний вечір та інші.

Відбулася адаптація і календарних народних звичаїв. Саме в цей період в Україні стали популярними календарні народні звичаї, що найменше перебували під впливом християнської ідеології. У статусі вторинних форм фольклору вони увійшли в систему радянської обрядовості та за кілька років перетворились у багатьох місцевостях на сталу традицію.

Найулюбленішим зимовим святом продовжував залишатися Новий Рік. До нього в кожній сім'ї, в кожному колективі готували-ся заздалегідь, намагаючись відзначити цю подію по-особливому. Доповненням до новорічного свята стали традиційні календарні пісні українського народу – колядки та щедрівки [10, 139].

Продовжував існувати звичай ставити і прикрашати новорічну ялинку, що символізувала вічну молодість і довголіття. Під нарядно прибраною і освітленою різнокольоровими вогнями лі-совою красунею у кожній сім'ї для дітей розкладалися новорічні подарунки, влаштовувалися веселі ігри, дитячі розваги. У палацах, клубах, театрах, на площах міст і сіл повсюдно встановлювалися великі громадські ялинки, навколо яких проходили народні гуляння дорослих і дітей, кар-навали ряжених, театралізовані видовища, концерти. В цей час традицією новорічної ночі стало також збиратися сім'єю у товаристві родичів і друзів за святковим столом, рівно о 12-й годині слухати пере-дзвін кремлівських курантів із Москви [11, 5].

У 1950-х – 1960-х роках в Україні неодноразово робилися спроби відродити Масляну – стародавнє народне свято. Воно увійшло в побут під назвою

„Проводи зими” та увібрало в себе дуже багато рис ще язичницьких часів [12, 186]. Розважальну частину свята становили народні звичаї та традиції, такі, як спалення опудала Зими, ряження, календарні пісні-веснянки, театралізовані сценки.

Також досить популярним народним святом залишилося свято Івана Купала, якому були властиві театралізовані ігри, купальські пісні та обряди. Купальські вогонь, вода, рослини стали поетичними символами, а квітка папороті сприймалася як казковий образ, що втілював вічне прагнення людини до пізнання самого себе і таємниць природи.

Таким чином, у період „відлиги” було розгорнуто широку роботу зі створення системи нової позарелігійної обрядовості. З'явилося дуже багато нових свят, присвячених трудовій тематиці, які відповідали радянським будням, прославляючи існуючий на той час спосіб життя, пропагуючи ідеали комунізму.

Проте, незважаючи на старання партійної номенклатури, календарно-побутова обрядовість змогла пристосуватися до нових умов, адаптувавши давні українські традиції до реалій радянського способу життя.

1. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 2605. – Оп. 8. – Спр. 4283.
2. Пащенко В.О. Православ'я в новітній історії України. – Ч. 2. – Полтава.
3. Новий побут і атеїстичне виховання трудящих // Народна творчість та етнографія. – 1964. – № 3.
4. Бражник І.І. Радянська святковість – дійова форма боротьби з релігійними пережитками // Народна творчість та етнографія. – 1962. – № 3.
5. ЦДАГОУ – Ф. 2605. – Оп. 8. – Спр. 4283.
6. Попович М. Нарис історії культури України. – К.: Арт Ек, 1998.
7. Кравець О.М. Сучасні сімейно-побутові звичаї та обряди // Народна творчість та етнографія. – 1962. – № 3.
8. ЦДАГОУ – Ф. 2605. – Оп. 8. – Спр. 4283.
9. Гірник Т.Д. Шляхи становлення нової святковості та обрядовості. – К.: Наукова думка, 1967.
10. Наулко В.І. Культура і побут населення України. – К.: Либідь, 1993.
11. Кувеньова О.Ф. Свята колгоспної України. – К.: Т-во Знання, 1963.
12. Гагарлюк О. Побут і релігія. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1968.

С.В. Чмільова

КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 90-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Україна є багатонаціональною державою. За уточненими даними Всеукраїнського перепису 2001 р., в країні проживає понад 130 національностей і народностей [1, 11]. У період радикальних змін кінця ХХ ст., коли виникло чимало економічних, соціальних, політичних, екологічних та інших проблем, постала і проблема міжнаціональних взаємин. Причина цього відома: десятиріччями ігнорувалися суто національні інтереси, проводилася тотальна русифікація, уніфікувалися всі сторони життя в різних регіонах. Про культуру будь-якої нації в колишньому Союзі